

Məmmədov Akif Güləli oğlu,

pedaqoji elmlər üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Bakı Slavyan Universiteti

(Bakı şəh., S. Rüstəm küç., 25)

Bədii üslubun tədrisində “Kitabi-Dədə Qorqud”dan istifadə

Açar sözlər: *fənlərarası integrasiya, bədii üslub, məcaz, təşbeh, alliterasiya*

Key words: *integration between subjects, artistic style, metaphor, comparison, alliterasiya.*

Ключевые слова: *межпредметная интеграция, художественный стиль, переносное значение, уподобление, аллитерация.*

Orta ümumtəhsil məktəblərində Azərbaycan dili tədrisinin məqsədi müvafiq sənədlərdə belə müəyyənləşdirilir: “Ümumtəhsil məktəblərində Azərbaycan dili təliminin məqsədi ümumi nitq və dil bacarıqlarını formalaşdırmaqla şagirdlərin nitq mədəniyyətinə yiyələnmələrini təmin etməkdən ibarətdir” [1, 4] Üslubiyyat üzrə görülən işlər də Azərbaycan dili tədrisinin əsas məqsəd və vəzifələrindən biri olan nitq inkişafının tərkib hissəsidir. Bu sahə ilə bağlı işlər digər sahələrdən təcrid olunmuş şəkildə deyil, orfoepiya, orfoqrafiya, lügət ehtiyatının zənginləşdirilməsi, cümlə qurmaq vərdişlərinin formalaşdırılması kimi məsələlərlə birgə aparılmalıdır. Deməli, müəllim digər bölmələrə aid dil qaydalarını nəzəri və praktik şəkildə mənimsədikən üslubiyyat məsələlərini diqqət mərkəzində saxlamalı və şagirdlərdə üslubi bacarıqları tədricən formalaşdırılmalıdır. Hazırda istifadə olunan və Kurikulum proqramları əsasında hazırlanan “Azərbaycan dili” dərsliklərində verilən mətnlər üzərində dinləyib-anlama və danışma, oxu və yazı məzmun xətləri reallaşdırılarkən də müəllim bu problemi diqqət mərkəzində saxlamalı, həmin mətnlərin üslubi xüsusiyyətləri və bunun əsasında öyrənənlərin özlərində üslubi bacarıqlar inkişaf etdirilməlidir.

Müşahidələr göstərir ki, orta ümumtəhsil məktəblərində üslubiyyatla bağlı işlər iki istiqamətdə gedir: a) Müxtəlif bölmələrin, mövzuların tədrisində üslubi bilik, bacarıq və vərdişlərin inkişaf etdirilməsi. Belə halda müəllim üslubiyyat, onun əsas xüsusiyyətləri, növləri və s. haqqında nəzəri məlumat vermir, dolayısı ilə şagirdlərdə müəyyən bacarıq və vərdişlər formalaşdırır. Beləliklə, müəllim V sinifdən başlayaraq bu sahədə praktik iş aparmalı olur. b) Üslubiyyat, üslublar haqqında nəzəri biliklər, dil qaydaları təqdim olunur. Bu daha çox XI sinifdə “Üslubiyyat” bölməsinin tədrisində həyata keçirilir. Düzdür, aşağı siniflərdə də müəllim bəzi dil qaydalarını (sözün həqiqi və məcazi mənası, təkmənalı və çoxmənalı sözlər, sabit söz birləşmələri, omonim, sinonim və antonimlər, dialektizmlər, ümumişlək və məndudişlək sözlər və s.) öyrədikən şagirdlərdə müəyyən nəzəri baza hazırlayır. Lakin bu işin sistemə salınması, elmi-nəzəri əsaslarının öyrədilməsi XI sinifdə öz həllini tapır.

Biz konkret olaraq XI sinifdə “Üslubiyyat” bölməsinin, o cümlədən bədii üslubun öyrədilməsi zamanı fənlərarası əlaqədən, konkret olaraq “Kitabi-Dədə Qorqud”dan istifadənin yol və imkanlarından bəhs edəcəyik. Bu sinifdə digər üslublarla yanaşı, bədii üslub haqqında geniş məlumat verilir, şagirdlər müvafiq çalışmalar üzərində işlədilir. Proqramda bu üslubun

tədrisinə 20 saat vaxt ayrılır [6] və dərsləyin [4] təhlili göstərir ki, aşağıdakı dil qaydalarının, nəzəri məlumatların öyrədilməsi nəzərdə tutulur: bədii üslub haqqında məlumat, obrazlılığın fonetik, leksik və qrammatik səviyyədə göstəriciləri, bədii üslubun təzahür etdiyi formalar (şeir dili, nəsr dili, dramaturgiya dili), sözün poetik funksiyası, bədii ifadə vasitələri (epitet, təşbeh, mübaliğə, istiarə, kinayə). Nəzəri məlumatların möhkəmləndirilməsi üçün dərsləkdə 13 çalışma təqdim olunur. Yeri gəlmişkən bir məsələyə münasibət bildirək. Dərsləkdə bədii təsvir və fəadə vasitələri fərqləndirilmir və hər ikisi “Bədii ifadə vasitələri” başlığı altında verilir. Bu isə elmi-metodik cəhətdən düz deyil. Çünki bədii təsvir vasitələrinin hamısı oxşatma, bənzətmə yolu ilə yaranır və bunlar məcazin növləridir. Bədii təsvir vasitələrinin (məcazin növlərinin) bir-birindən fərqlənməsi müqayisənin, bənzətmənin formasından, bənzəyənlə bənzədilənin yerindən və s. asılıdır. Bədii ifadə vasitələrində isə məcaz olmur və onlar ifadənin qüvvətlənməsinə xidmət edən sintaktik fiqurlardır. Şagirdlər ədəbiyyat dərslərində bunu məhz belə öyrənirlər və problemin Azərbaycan dili dərslərindəki qoyuluşu onları çaşdırır. İkinci bir tərəfdən 20 saatlıq material üçün cəmi 13 çalışma çox azdır. Ona görə də müəllim özü müəyyən çalışma və tapşırıqlar tərtib edib şagirdlərə təqdim etməklə, qohum fənlərlə əlaqə yaratmaqla vəziyyətdən çıxma bilər.

Müşahidələr göstərir ki, təcrübəli müəllimlər bu üslubun öyrədilməsində ədəbiyyat fənni ilə əlaqəyə üstünlük verirlər. Məlumdur ki, təlimin əsas prinsiplərindən biri də fənlərarası inteqrasiyanın nəzərə alınmasıdır. Bu baxımdan bədii üslubun öyrədilməsində ədəbiyyat fənni ilə üfqi inteqrasiya zəruridir. “...Təlimdə gözlənilən prinsiplərdən biri də üfqi, yəni fənlərarası inteqrasiyadır. İnteqrativ əlaqənin bu növü məzmun standartlarında öz əksini tapsa da, daha çox dərsləklərdə və dərslər vəsaitlərində veriləcək mətn və çalışma nümunələrində, eləcə müəllimin tərtib etdiyi tapşırıqlarda nəzərə alınmalıdır” [1,47]. Bədii üslubun öyrədilməsində ədəbiyyat fənni ilə inteqrasiya baxımından iş iki istiqamətdə gedə bilər: a) Ədəbiyyat dərslərində bədii təsvir və ifadə vasitələri haqqında öyrənilən nəzəri məlumatlar Azərbaycan dili dərslərində nəzərə alınır. Bu daha çox XI sinifdə “Bədii üslubun” öyrədilməsi zamanı zəruridir. Belə ki, burada bədiiliyin leksik səviyyədə ifadəsi olan təşbeh, metafora, metonimiya, simvol, epitet, təşxis, sintaktik fiqurlardan mübaliğə, bədii sual, bədii xitab, inversiya və s. haqqında geniş məlumat verməyə ehtiyac yoxdur. Çünki bunlar şagirdlərə ədəbiyyat fənnindən tanışdır. Müəllim frontal sorğu ilə həmin anlayışları xatırlada, təkrar etdirə bilər. Bu sinifdə daha çox assonans, alliterasiya, ellipsis kimi şagirdlərə yeni təqdim olunan terminlər üzərində iş aparmaq lazımdır. b) Müxtəlif bədii əsər nümunələri üzərində praktik işlərin aparılması. Bu baxımdan müəllim tərtib etdiyi çalışma və tapşırıqlar üçün elə bədii əsər nümunələri seçməlidir ki, onlar həm mövzu baxımından zəngin və həm də ədəbiyyat dərslərində şagirdlərin öyrəndiyi nümunələr olsun. Məktəb təcrübəsi göstərir ki, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanları problem baxımından daha münasibdir. Çünki bu folklor nümunəsi dilinin zənginliyi, bədiiliyin fonetik, leksik və qrammatik səviyyələrdə ifadəsi baxımından son dərəcə yüksəkdir. Əsər dil baxımından çox vaxt müsəlmanların dini kitabı olan “Quran”la müqayisə olunur. Məlumdur ki, boylardan birində boy qəhrəmanlarından birinin dilindən “İxlas” surəsinin türkcə qarşılığı verilir:

Yucalardan yucasan,

Kimsə bilməz necəsən, əziz Tanrı!

Anadan toğmadın sən, atadan olmadın.

Kimsə rizqin yemədin.

Kimsəyə güc etmədin.

Qamu yerdə əhədsən, Allahu səmədsən [2,122]

“Elə bil ki, tərcümə olunmayıb, o da Quranın özü kimi, ancaq türk dilində göydən nazil olub... “Quran”ı bütünlüklə bu şeir dilində tərcümə etmək mümkün olsa idi, namazı türkcə qılmaq, ayələrdən misalları türkcə gətirmək olardı” [3,124]. Akademik Tofiq Hacıyev dastanlarda işlədilən təşbehlər haqqında yazır: “...qurulu yaya bənzər çatma qaş, qoşa badam sığmayan dar ağız, güz almasına bənzər al yanaq ifadələri nəinki Füzuli, Vaqif mərhələlərində, hətta XX əsrin bu illərində ən kamil söz ustası tərəfindən deyilə biləcək, ancaq deyilməmiş ifadə - tablolarıdır – hələ deyilmiş olsa idi, belə sadə və gözəl deyilə bilərdimi” [3, 107].

Müəllim XI sinfdə bədii üslubun tədrisinə başlarkən **layihə metodundan** istifadə edərək şagirdlərdən bir neçəsinə dastanlarda işlədilən təşbehlərin seçilməsini tapşırıq bilər. Müşahidələr göstərir ki, boylarda məcazlardan daha çox təşbeh işlənmişdir. Şagirdlər çətinlik çəkmədən çoxlu nümunələr seçib gətirirlər. Müəllimin təklifi və istiqamətverici tapşırığı ilə şagirdlərdən biri təşbeh və epitetlər haqqında məlumat verir: **Şagird:** “Dastanlarda çoxlu təşbeh işlənmişdir. Burada həm mükəmməl, həm də müfəssəl təşbehlər var. Boylarda orijinal, qeyri-adi təşbehlərə rast gəldik. Məsələn, Qaraca çobanın kafirlərə müraciətlə dediyi aşağıdakı şeirdə kafirlər itlə, kafirin atı, tuğulğası (dəbilqə), göndərisi (nizə), qılıncı, oxu müvafiq olaraq çobanın keçisi, börkü (papaq), dəyənəyi, çovkanı və sapanı ilə müqayisə olunur və ikincilər daha üstün tutulur ki, bu da düşməni aşağılamaq üçün ən gözəl vasitədir:

İlaqırdı söyləmə, mərə itim kafir!

İtimlə bir yalaqda yundım içən kafir!

Altındağı alaca atın nə ögərsin,

Ala başlı keçimcə gəlməz mana!

Başındağı tuğulğanı nə ögərsən, mərə kafir,

Başındağı börkümçə gəlməz mana!

Altmış tutam göndərini nə ögərsin, murdar kafir,

Qızılıq dəgənəgimcə gəlməz mana!

Qılıncını nə ögərsin, mərə kafir,

Əgri başlı çokanımcə gəlməz mana!

Biləgündə doqsan oqun nə ögərsən, mərə kafir,

Ala qollu sapanımcə gəlməz mana! [2, 39]

Belə mükəmməl və müfəssəl təşbehlərdən Beyrəyin atına müraciətində də istifadə olunur:

Açuq-açuq meydana bənzər sənin alıncuğun,

İki şabçırağa bənzər sənin gözcigəzin,

Əbrişimə bənzər sənin yəlicigin,

İki qoşa qardaşa bənzər sənin qulacığın,

Əri muradına yetirər sənin arxacığın.

At deməzəm sana, qardaş deyərəm, qardaşımdan yeg [2, 65].

Nümunədə atın alnının açıq meydana, gözlərinin gecə çırağına, yalının ipəyə, qulaqlarının iki qoşa qardaşa, atın özünün qardaşa bənzədilməsi bu gün belə heyrət və qibtə doğuran bədii təsvirlərdir. Oğuz igidlərinin təsvir və tərənnümündə də təşbehdən ustalıqla istifadə edilmişdir. Bir neçə nümunəni nəzərdən keçirək: **Qazan haqqında:** “*Bir gün Ulaş oğlu, Tulu quşun yavrusu, bizə miskin umudu, Amit soyunun aslanı, Qaracığun qaplanı... Salur Qazan yerində durmuşdu*” [2, 37]. **Bamsı Beyrək haqqında:** “*Bu məhəldə ərənlərin meydanı arslanı, pəhlivanların qaplanı Boz oğlan yetdi*” [2, 54]. **Banıçığək haqqında:** “*Aydan arı, gündən görklü qız qarındaşın Banıçığəgi Bamsı Beyrəyə istəməgə gəlmişəm*” [2, 58] və s.

“Kitabi-Dədə Qorqud”da müəyyənləşdirdiyimiz aşağıdakı təşbehlər də dil baxımından lakonik və məzmunludur: *Toqlı başlı Turı ayğır. Keçi başlı Turı ayqır [2, 58]; Al yanağın dartdı, qarğı kimi qara saçın yoldı [2, 62]; Güz alması kibi al yanağın dartdı, yırtdı [2, 62]; Yer kiibi kərtiləyin, torpaq kimi savrıləyin [2, 65]; Aslan kibi duruşundan, Qanrılıban baqışından Ağam Beyrəyə bənzədirəm, ozan, səni [2, 70]; Gümüş kibi ağ biləgin açdı, əlin çıxardı [2, 74]; Qarğı kibi qara saçum yolduğum çəq, Güz alması kibi al yanağım yırtığım çəq [2, 74]; Qaza bənzər qızımın-gəlinimin çıxəgi, oğul [2, 76].*

Dastanların dilində nizbətən az da olsa, epitetlərdən də istifadə olunmuşdur:

Doqquz qara gözlü, xub yüzlü, saçı ardına örülü, köksü qızıl düyməli... [2, 37];

Şahbaz-şahbaz atlar

Qarıyubdur qulun verməz.

... Qızıl-qızıl dəvələr

Qarıyubdur köşək verməz [2, 48]”

Şagirdlərdən birinə dastanlardakı təzadları, digərinə mübaliğələri, bir başqasına isə bədii təzadlara aid nümunələri seçmək tapşırılır. Dərs prosesində həmin şagirdlərin təqdim etdiyi nümunələri başqa bir şagird də şərh edə bilər.

Təzadə aid nümunələr:

Gen ətəyinə, dar qoltuğuna qısılmağa gəlmişəm [2,58]; Dəli Qarcar dəxi ağban evini, ağ otağını qara yerin üzərinə qurdurmuş idi [2,58]; “Dədə, oğlanmısan, qızmısan?” Dədə: “Oğlanam” [2, 59]; Yedi qız qardaşı ağ çıxardılar, qara donlar geydilər [2, 61]; Qara yerin üzərinə ağ ban evin tikdirmişdi [2, 52]; Ol zaman bəglərin alqışı alqış, qarğıışı qarğıış idi [2, 53]; Acı dırnaq ağ yüzünə aldı-saldı [2, 61]; Kafirin kəlisəsin yıqdılar, yerinə məscid dikdikər [2, 77]; Baybican qızı Banıçığək kiçik düğünün eylədi, ulu düğününə vədə qodı [2, 64]; Arğab-argab qara dağın

yıxılmışdı, yucaldı, axır! Qanlı-qanlı suların sovğulmuşu, çağladı, axır! Qaba ağacın quruluşu, yaşardı, axır! Şahbaz atın qaruluşu, qulun verdi, axır..." [2, 75]; *Qazan sağına baxıb qas-qas güldü. Soluna baqdı, çoq sevindi. Qarşusuna baqdı, oğlancığını – Uruzu gördü. Əlin əlinə çaldı, ağladı* [2, 78]; *"A bəg baba! Dəvəcə böyümüşsən, köşəkə aqlın yoq! Dəpəcə böyümüşsən, darıca beynin yoq!"* [2, 79]

Müəllim şagirdlərin diqqətini nümunələrdəki ilk baxışda əks mənalı olmayan aşağıdakı sözlərin böyük ustalılıqla qarşılaşdırılaraq təzad yaratdığına yönəldir: **oğlan – qız, acı – ağ, kəlisə (kilsə) – məscid, kiçik – ulu, dəvə - köşək, dəpə (təpə) – darı.**

Mübaligəyə aid nümunələr:

"Çobanın üç yaşar dana dərisindən sapanının ayasıydı, üç keçi tüyündən sapanının qollarıydı. Bir keçi tüyündən çatlağucıydı. Hər atanda on iki batman daş ataardı. Atdığı daş yerə düşməzdi. Yerə dəxi düşsə taz kibi savrılırdı, ocaq kibi obrılırdı. Üç yiladaq daşı düşdüğü yerin otu bitməzdi. Semiz qoyun, arıq toqlı bayırda qalsa, qurd gəib yeməzdi sapanın qorqusundan" [2,75]

Oğuz bəylərinin tərifində də mübaligədən ustalılıqla istifadə olunur:

Qazan bəgin qardaşı Qaragünə - *"Qara buğa dərisindən beşiginin yapığı olan, acığı tutanda qara daşı kül eyləyən, biğin ənsəsində yedi yerdə düğən..."*

Qıyan Selcik oğlu Dəli Dondar – *"...altmış tutam ala göndərinin ucunda ər böğürdən"*

Qəflət qoca oğlu Şir Şəmsəddin – *"...altmış bin kafirə qan qusduran, ağ-boz atın yelisi üzərində qar durduran"*

Boz ayğırılı Beyrək – *"Parasarin Baybird hasarından parlayıb uçan..."*

At ağuzlu Aruz qoca – *"Altmış ögəc dərisindən kürk eyləsə topuqlarını örtməyən, altı ögəc dərisindən külah etsə, qulaqlarını örtməyən..."*

Biği qanlı Bügdüz Əmən – *"...acığı tutanda bıqlarından qan çıxan"* [2, 48-49]

Bədii suala aid nümunələr:

Ala sabah, xan qızı, yerimdən durmadımmı?

Boz ayğırın belinə minmədimmi?

Sənin evün üzərinə sığın-keyik yıqmadımmı?

Sən məni yanına qağırmadımmı?

Sənünlə meydanda at çapmadımmı?

Sənin atını mənim atım keçmədimi?

Ox atanda mən sənin oxunu yarmadımmı?

Gürəşdə mən səni basmadımmı?..." [2,75]

Qanı dedigim bəg ərənlər?

Dünya mənim deyənlər?

Əcəl aldı, yer gizlədi,

Fani dünya kimə qaldı? [2,51]

Bədiiliyin fonetik səviyyədə ifadə formalarından biri də **alliterasiya**dır. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarının dili bu baxımdan zəngindir. Professor N. Xudiyev belə hesab edir ki, əvvəllər qafiyə olmayıb, alliterasiya olub: “...alliterasiya tədricən prepozisiyadan postpozisiyaya keçmişdir – qafiyənin təşəkkülü ilə alliterasiya türk dilli şeirin keyfiyyəti olmaqdan çıxmışdır” [5, 93]. Tədqiqatçıların əksəriyyətinin fikrincə, “Kitabi-Dədə Qorqud” əvvəllər şeir formasında olub və tədricən səcli nəsrə çevrilmişdir. Elə bu səbəbdən də abidədə müxtəlif məqamlarda ahəng yaratmaq üçün alliterasiyadan yararlanmışdır. Müəllim burada da şagirdlərin bilik və bacarığından faydalana bilər. Təcrübəli müəllim alliterasiya anlayışını izah etdikdən və müvafiq nümunələr üzərində iş apardıqdan sonra şagirdləri bir neçə qrupa bölür və hər qrupa aşağıdakı ayrı-ayrı tapşırıqları verir:

I qrup. Dastanlardan elə insan və yer adları seçin ki, onlarda alliterasiya olsun.

II qrup. Alliterasiya ilə zəngin olan ifadələri müəyyənləşdirin.

III qrup. Təsvir və təhkiyələrdə işlənmiş alliterasiyaları tapın.

IV qrup. Elə şeirləri müəyyənləşdirin ki, ardıcıl gələn misralar bir-biri ilə alliterasiya vasitəsilə bağlansın.

V qrup. Alliterasiya olan defislə yazılan mürəkkəb sözləri və tərkibi feilləri müəyyənləşdirin.

Şagirdlər təxminən aşağıdakı nümunələri seçirlər:

I. Adlarda alliterasiya (I qrupun seçdiyi misallar)

Xanlar xanı xan Bayındır, Qonur atlı Qazan, Qazan bəgin qardaşı Qaragünə (Qazan bəgin qudası Qaragünə), Qaragünə oğlu Qarabudaq, Qanlı qoca oğlu Qanturalı, Qazan bəgin inağı Boz ayğırılı Bamsı Beyrək (Bayburanın oğlu Bamsı Beyrək), Bıği qanlı Bügdüz Əmən, Dəmir qapı Dərbənd, Yalançı oğlu Yırtacıq (Yalancıq), At ağızlu Aruz, Qəflət qoca oğlu Şir Şəmsəddin, Boyu uzun Burla xatun, Dərvənddəki dəmir qapuyı dəpüb alan Dəli Dəndar, Baybecan bəg qızı Bançıçək və s.

Alliterasiya ilə zəngin olan ifadələr (II qrupun gətirdiyi nümunələr).

Av avlayalım, quş quşlayalım; qavat oğlu qavat; bəg oğlu bəg; içər ikən içməz oldı; qadır Allah ağ alnına qada yazmış; qarşı yatan qara dağ; Dədənin anısın anıtdı (yaddaşı canlandı); baş endirdi, bağır basdı; bəri gəlgi, başım baxtı, evim taxtı; Oğlu olanı ağ otağa, qızı olanı qızılı otağa qondırın; haqluya haqqı dəgə, haqsuzə yüzi qaraluğı dəgə; qara başım qurban olsun, babam, sana; qara başım qurban olsun, qurdum, sana; ünüm anla, sözüm dinlə; döndərdi geri döndi; qara qıyma gözləri qan-yaş doldı; göz açuban gördüğim; bin söylərsən, birisin duymaz və s.

Təsvir və təhkiyələrdə (III qrupun seçdiyi nümunələr).

Ala dağa ala ləşkər ava çıqdı; Yenə toy edib atdan ayğır, dəvədən buğra, qoyundan qoç qırdırmuşdı; Bir dama dirək ururlar, ol dama dayaq olır; Qara dərə ağzında Qadir verən, qara buğa dərindən beşiginin yapığı olan, acığı tutanda qara daşı kül eyləyən ... Qazan bəgin qardaşı Qaragünə; Qarşı yatan qara tağı sorar olsam, Sovuq suları sorar olsam, yaylaq kimin; qarşı yatan qara dağlar; sovuq-sovuq sular; boyu boyuna, beli belinə, qolu qolına yaqışdı; Beyrək gedəli Bam-bam dərə başına çıqdınmı, qız; Bu halları gördüğündə Qazanın qara qıyma gözləri qan-yaş doldu, qan damarları qaynadı, qara bağırsıldı” və s.

Şeir nümunələri (IV qrupun tapşırığı).

Qalqıbanı yerimdən mən durayım,

Qonur atın belinə mən minəyim...

Qılıc çalıb baş kəsdiyim, görgil, öyrəngil!

Qara başım düşündə gərəklüdür [2, 82]

Qaranqu axşam olanda günü doğan,

Qar ilə yağmur yağanda ər kibi duran,

Qaraquc atları gördüğündə kişnəşdirən,

Qızıl dəvə gördüğündə bozlaşdıran [2, 41]

Qarşı yatan qara dağın yüksəgi oğul,

Qaranlıca gözlərim aydını oğul! [2, 84]

Qıl sicim ağ boynuma taqıldığın,

Qara gözlü yigitlərim qırıldığın [2, 88]

Qonur atlu Qazanı tutun,

Qarusundan ağ əllərin bağlan [2, 84]

Qarıcıq olmuş anama umud olğil!

Qara gözli qız qardaşımı ağlatmağil! [2, 89]

Qarusundan ağ əlləri bağlı degil,

Qara qıldan sicim boynuna taqılı degil!

Qara donuz damında yatur, degil!

Qıl kəpənək boyuncuğun sürər, degil! [2, 89]

Sam yellərin əsmədin, Qazan, qulağım cınlar,

Sarımsaq otın yemədin, Qazan, içüm göynər,

Mürəkkəb və tərkibi sözlərdə (V qrupun seçdiyi nümunələr).

Dan-dan *sux*, *qaçma-qovma*, *yarımasın-yarçımasın*, *tol-tolağa*, *çığrab-çuxa*, *qana-quna*, *altun-aqça*, *qul-qaravaş*, *bam-bam*, *tanrı-təala*, *yazıdan-yabandan*, *sağmısan-əsənmisən*, *geyim-kecim*, *yolçı-yolaqçı*, *dadım-dayəm*, *çoban-çoluq*, *ap-alaca*, *alan-alçaq*, *quv quvaladı*, *din dinlədi*, *gumbur-gumbur gumbuldamaq*, *ökür-ökür ökürmək*, *Aqqıldamaq* və s.

Bir qrupun seçdiyi nümunələrin digər qrupun üzvləri tərəfindən izah edilməsi daha məqsədəuyğundur. Bu, şagirdlərin anlayışı nəzəri və praktik cəhətdən daha ətraflı mənimsəməsinə şərait yaradar.

Beləliklə, Azərbaycan dilinin tədrisi prosesində xalqımızın ana kitabı olan “Kitabi-Dədə Qorqud”a müraciət bir tərəfdən fənlərsi inteqrasiyaya geniş imkanlar açır, digər tərəfdən isə şagirdlərin hər iki fəni, o cümlədən ölməz oğuznaməni dərinədən mənimsəmələrə kömək edir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün Azərbaycan dili (təlim Azərbaycan dilində olan məktəblər üçün) fənn kurikulumu (V-XI siniflər), Bakı – 2011, 118 səh.
2. Kitabi-Dədə Qorqud. Əsil və sadələşdirilmiş mətnlər, Bakı, “Öndər” nəşriyyatı, 2004, 376 səh.
3. Hacıyev Tofiq, Azərbaycan ədəbi dilinin tarixi (I hissə), Bakı – “Elm”, 2012, 476 səh.
4. Hacıyev Tofiq, Cəfərov Nizami, Xudiyev Nizami Azərbaycan dili, XI sinif üçün dərslik, Bakı – “Aspoliqraf”, 2005, 160 səh.
5. Xudiyev Nizami, Azərbaycan ədəbi dili tarixi, Ankara – 1997, 492 səh.
6. Ümumtəhsil məktəblərinin V-XI siffləri üçün Azərbaycan dili proqramı, Bakı – 2002, 70 səh.

А.Г.Мамедов

Использование дастана «Китаби-Деде Коркуд» в обучении художественного стиля

Резюме

В статье говорится о знаниях, умениях и навыках художественного анализа, межпредметной интеграции, о возможностях и путях использования дастана «Китаби-Деде Коркуд», а выдвинутые аргументы подтверждены или проиллюстрированы огромным количеством примеров.

A.G.Mammadov

To use “Kitabi-Dede Gorgud” in teaching of artistic style

Summary

This article deals with the importance of integration between subjects at giving of the knowledge, skills and habits, concerning artistic style at secondary schools, and the opportunities and ways of the using of “Kitabi Dede Gorgud stories ” the thoughts are grounded by rich examples.

Rəyçi: prof. İ. Z. Qasimov

(“Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri”, Bakı, 2015, 4, səh. 272-278)